

Nietzschės ar Kierkegaard'o ironija šiandien visiškai neįmanoma	p. 4
Janinos Degutytės eilėraščių katė, žiūrinti juodom veidrodinėm akim	p. 6
Norintysis pasislėpti Kristuje pirmiausia turi iširti, kas Kristus nėra	p. 10

Dešimt įsivaizduojamų natiurmortų

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 1

Užmerkiu akis. Matau šviesiai žalią vazą. Labai šviesiai žalią vazą. Visai šalia jos kažin kas juodas. Kažin kas mažas. Tai maža juoda peleninė. Kas akimirka vis mažtanti. Kol... iš tiesų... ji vos didesnė... dabar... tiktai taškelytis.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 2

Užmerkiu akis. Matau baltą spalvą. Daug baltos. Ir pilką. Mėlynai pilką. Melsvai pilkos drobės šešėlius. (Tai paveikslas!) Be geltonos spalvos. Labai seno žmogaus.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 3

Užmerkiu akis. Matau ryškiai oranžinę. Beveik raudoną. Purpuro atspalvį. Juodos šlakelį. Ir storą melsvą stiebą. Kažkokia egzotiška gėlė. Išskalautas medis. Bambukas. Figūrėlė. Salotinė glazūra. (1953-iejai!) Tai polinezietiškas natiurmortas.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 4

Užmerkiu akis. Matau baltą Dovydo statulą (sakykim, 10 pėdų aukščio). Alebastrinę. Ir rausvus rožių žiedlapius, pabertus ant juodo aksomo drapiruotės. Tai jausmingokas natiurmortas. Paikas, bet gražus. Ir tam tikrų atžvilgiu kone religiškas: „rytietiška“ religiškas. Šis natiurmortas slapčia šypsosi.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 5

Užmerkiu akis. Matau žavią žibučių puokštelę paprasčiausioje stiklinėje. Tik tiek.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 6

Užmerkiu akis. Matau senus vaisius. Puodus ir keptuves. Ir šen bei ten visokiausius stalo įrankius. Rudos spalvos. Meniškus. Olandiškus. Bet nieko gyvo. (Muziejus.) Ir taip toliau iki Franso Halso.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 7

Užmerkiu akis. Matau tingią gitarą. Kaktusėlį vazone. Ir vaivorykštine labai ryškių spalvų sampyną, įaustą į pončą, užmestą ant namudiškai dažytos medinės kėdės. (1955-iejai!) Tai „turi(pratri)stinis“ atvirukinis natiurmortas.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 8

Užmerkiu akis. Matau rausvą spalvą. Ir žalią. Ir auksinę. Susimaišiusias. Bet dabar palengva virstančias trimis skirtingais pavidalais. (...) Tai rausvas kimono, nuslydintas ant žalio tualetinio stalelio, įsibrukančio į paveikslą itin smailiu kampu. Už jo auksinė trijų dalių širma. Įspūdis toks, kad šitam japoniškam natiurmorte vyksta kažin kas, ko neįmanoma pamatyti.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 9

Užmerkiu akis. Matau... ant juodo lakuoto staliuko kampo matau skaidraus kristolo peleninę su užgesinta ilga balta cigarete, sumaigyta į raidę „Z“. Rausvos dėmelės ant filtro išduoda moterį. Todėl dabar užuodžiu kvapelį mėlyno dūmo, tebetvyrančio ore, ką tik išpūsto, gal net išniokšto. Tuzinas tamsraudonių rožių labai aukštoje vazoje užbaigia šį elegantišką, nors ir šaltą, natiurmortą. Natiurmortą su istorija. Ir veikiausiai liūdna.

Įsivaizduojamas natiurmortas Nr. 10

Užmerkiu akis. Matau kažin ką varinio. (Arbatinį be dangtelio.) Ir sudžiūvusias rugiagėles vazone. Priešais rudo aksomo portjerą. „Įtrauk“: tebeužuodžiu praėjusios savaitės molio kvapą. Man per petį palinkus poniai Blek (baigiamųjų klasių dailės mokytojai), besistengiančiai per daug nesizavėti ryškiaspalviais akcentais, kurių aš, be abejonės, padauginau, norėdamas ją sužavėti.

JOE BRAINARD

Joe Brainardas (1942–1994) – amerikiečių dailininkas, rašytojas, iliustratorius, novatoriškas koliažų, asambliažų, komiksų kūrėjas, ryški avangardiškosios Niujorko mokyklos figūra. Bene labiausiai žinomas dėl memuarų knygos „Atsimenu“ (*I Remember*, 1970), kurią Paulas Austeris pavadino viena originaliausių jo skaitytų knygų, ir jos tęsinių. Austeris parašė įvadą Brainardo literatūrinio palikimo rinkinei (*The Collected Writings of Joe Brainard*, 2012), kurią sudarė menininko bendraklasis ir bendražygis poetas Ronas Padgettas. Iš jos – šie tekstai, iliustruojantys žaismingą, autoironišką, parodijinį, eksperimentinį Brainardo rašymo stilių.

Henri Epstein. Merginos paplūdimyje. 1930

Geresnio gyvenimo link (vienuolika pratimų)

Pirmas pratimas

Pagalvok ir išsirink vieną žmogų, su kuriuo labiausiai norėtum suveikt. Pakviesk tą žmogų į pasimatymą. Jis ar ji tikriausiai pasakys „ne“, bet bent jau būsi pabandęs. Pajusi pasitenkinimą dėl to, kad pabandei. Ir tada dėl žlugusių vilčių galėsi kaltinti „gyvenimą“, o ne save. Išvada: „Kai neturi ko prarasti, lošk.“

Antras pratimas

Kartą per mėnesį susigrūsk sau į gerklę pirštą, kol apsvimsi. Išvada: „Simbolinis gestas yra praktinė priemonė.“

Trečias pratimas

Išsikepk pyragą ir suvalgyk. Išvada: „Koks darbas, toks ir atlygis. Atlygis – ne pažadas.“

Ketvirtas pratimas

Vieną vakarą, prieš eidamas gult, prisimauk alaus, prisikimšk ledų ir marinuotų agurkų ir trūktelk žolės. Aplankys fantastiški sapnai, kuriuos privalai sukaupti dėmesį įsiminti. Iš pat ryto juos kuo tiksliau užrašyk. Tada suplėšyk ir išmesk. Išvada: „Psichinė masturbacija, kad būtų bent kiek vertinga, turi žinoti, kas čia viršininkas.“

Penktas pratimas

Kai kitąsyk su kuo nors glamžysies, lyg tarp kitko užsimink, kad gal visai smagu būtų persikraustyti į spintą. Išvada (tradiciniam): „Naujos erdvės griaua senas pertvaras.“ Išvada (gėjams): „Viskas sukamas ratu.“

Šeštas pratimas

Jei geri juodą kavą, pereik prie balintos (arba atvirkščiai), kol pastebėsi, kad naujuoju kavos paruošimo būdu mėgaujies ne mažiau nei senuoju. O jei ir nepavyks persilaužti, įsitikinsi, jog kavos geri mažiau, o tai irgi puiku, nes, kaip žinai, kava nėra labai sveika. Išvada: „Pralaimėjimas kartais reiškia pergalę.“

Septintas pratimas

Kitą rytą jei nesinorės keltis, nesikelk. Išvada: „Ne iš visko galima padaryt išvadą.“

Aštuntas pratimas

Ant popieriaus lapo pieštuku, užsimerkęs, nupiešk išvadą. Išvada: „Įsigilinusysis į abstrakciją jos ir reikalauja.“

Devintas pratimas

Šis pratimas ypač skirtas dailininkams. Jei esi dailininkas, metus netapyk. Metams pasibaigus surenk parodą. Išvada: „Menas ne visada glūdi stebėtojo aky.“

Dešimtas pratimas

Paimk naujausią žurnalo „Time“ numerį ir apibrauk visas „t“ raides jame. Išvada: „Skirti laiko – tai suprasti laiką tiek laiko, kiek laiko tam skiri.“

Vienuoliktas pratimas

Prisėsk ir parašyk ilgą laišką motinai – jame atskleisk visas giliausias, tamsiausias ir iškrypėliausias savo paslaptis. Išvada: „Už kiekvienos pakraupusios motinos slypi sąžiningas sūnus.“

Gyvenimas

Kai stabteliu ir susimąstau, ką visa tai reiškia, surandu keletą atsakymų, bet jie nelabai tepadedą.

Manau, galima drąsiai teigti, jog gyvenimas yra ganėtinai paslaptingas. Ir sunkus.

Gyvenimas yra trumpas. Tiek tai žinau. Kad gyvenimas trumpas. Ir kad svarbu nuolat sau tai priminti. Kad gyvenimas trumpas. Nes jis toks yra. Įtariu, jog kiekvienas iš mūsų vieną rytą nubudęs staiga pasijus senoliu (arba senole) ir nesupras, kaip toks tapo. Stebėsis, kur visa kas pragaišo. Graušis dėl dalykų, kurių nepadarė. Todėl manau, jog kuo greičiau suprasime, kad gyvenimas trumpas, tuo geriau bus mums patiems.

O dabar – prie kertinių dalykų. Paroje yra 24 valandos. Esi tu ir yra kiti žmonės. Esmė – kuo geriau užpildyti šias 24 valandas. Meile ir linksmybėmis. Arba tuo, kas įdomu. Ar kas tau miela. Kiti žmonės svarbiausia. Menas praturtina. Knygos ir filmai – geri užpildai, ir patys patikimiausi.

Betgi žinote, kad gyvenimas ne toks paprastas, kaip jį vaizduoju. Visi mes kažkiek užsikrušę, ir čia iškyla problema. Kaip atsikratyti tų krušėnų, kad pajėgtume atsipalaiduoti ir būti savimi. Per mums likusį laiką.

Ne istorija

Tikiuosi, mėgavotės neskaitydami šios istorijos, lygiai kaip aš mėgavausi jos nerašydamas.

Vertė Andrius Patiomkinas

Naujasis nuoširdumas

Gyvename dvasinio pragmatizmo amžiuje. Populiariai psichologai ir vadinamieji koučeriai tikina, kad meilė turi teikti didelį emocinį ir seksualinį pasitenkinimą, o kai ji reikalauja aukotis, turime nutraukti santykius ir savo meilę pavadinti toksiška, o šeimą – disfunkcine. Mes gyvename tokiais laikais, kai nuoširdus žmogiškasis faktorius labai pabrango, visi žmonės aplinkui įsitraukę į projektus, verslus, darbus ir neturi nuoširdaus laiko vienas kitam. Galų gale netgi ironija dabar tapo vyraujančios ideologijos įtvirtinimu, ironikas paprastai imasi ironizuoti tų žmonių, kuriuos ostrakuoja vyraujanti ideologija, atžvilgiu. Todėl Nietzsche ar Kierkegaard'o ironija šiandien visiškai neįmanoma, dabar ji išreiškia tam tikrą socialinį konformizmą ir persiėmimą sociumo klišėmis, nors šiems dviem mąstytojams reikė būtinąją vidujybės savigny ir buvo ne galios įtvirtinimo, bet išlikimo reikalas.

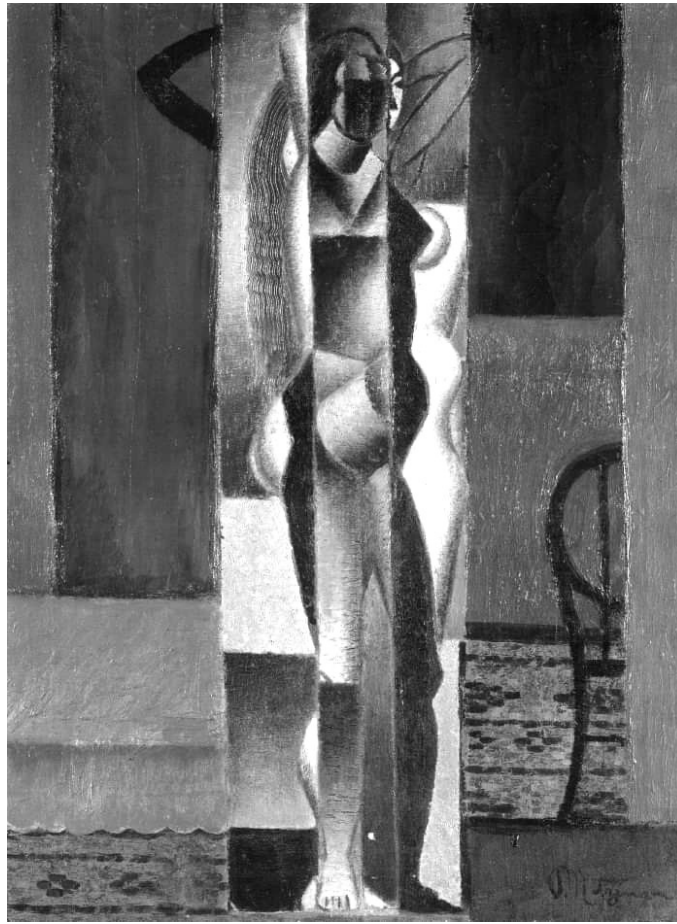
Žmogus yra kategorinė būtybė, viena jo dalis yra dvasinė ir atstovauja sielai, o kita – kūniška ir atstovauja pragmatinei logikai. Klasikiniai filosofiniai mokymai skelbia: dvasios ir sielos negalima redukuoti į pragmatiką. Tačiau mūsų laikas būtent šiuos dalykus sieja su naudos gavimu ir yra dvasiškai pragmatiškas: esame dvasiniai hedonistai bei jausmų pragmatikai ir manome, jog meilė turi būti naudinga. Psichologai moko, kad turime būti geri savo jausmų bei seksualinio malonumo politikai ir organizuoti gyvenimą taip, kad jis teiktų didelį pasitenkinimą. Galų gale gyvename informacijos kapitalizmo laikais, kai darbo, laisvalaikio ir artimųjų ryšio pagrindu gauname daugybę socialinių pranešimų, žinučių, laiškų ir privalome į juos nedelsdami atsakyti. Turime ir daugybę nuotolinių darbo bei laisvalaikio sesijų, esame absoliučiai įjungti į tinklą ir privalome būti labai komunikabilūs, o to žmogaus, kuris kelioms savaitėms iškrenta iš dabartinio tinklo, paprasčiausiai nelieka. Tad asmenybė, kuri netelpa į socialinę sąveiką ir tinklus, išmetama iš socialinių santykių lauko.

Slepame savo prieštarą prigimtį, kai, viena vertus, esame dvasiški, o kita vertus, pragmatiški, ir šiuos du dalykus suplakame į vieną ir stengiamės būti dvasiškai pragmatiški. Tokį tikėjimą įtvirtina populiarioji psichologija ir savivalbos industrija, teigdamas, kad įsitikinimai, kurie nedarą mūsų socialiai efektyvių, yra klaidingi, o kiekviena nuostata turi būti socialiai teikianti pelną, naudą, malonumą, pasitenkinimą. Todėl neleidžiame sau būti nuoširdiems ir slepiamės po socialiai legitimuota ironija. Ir visai neatsitiktinai reaguojant į šią dvasinę mūsų laikų situaciją literatūroje, kine bei kitose meno formose susiformavo naujojo nuoširdumo judėjimas, atmetantis XX a. vyravusią ironiją ir atsiudantis širdies logikai, nes etimologiškai nuoširdus yra tas, kuris yra nuo širdies, kuris vadovaujasi širdies logika, o ne socialinio aktyvumo klišėmis ir dvasine pragmatika. Toks nuoširdus žmogus šiandienėje visuomenėje yra ostrakuojamas, pašiepiamas, išmetamas iš tinklų. Tačiau nepaisant to mes vis tiek jaučiame, kad su mumis vyksta kažkas negerai, tas socialinio efektyvumo, informacinės ir dvasinės pragmatikos būvis mus iškreipia, paslepia giliają esmę, negalime būti iki galo savimi ir apie nuoširdumą svajojame žiūrėdami geriausius Larso von Triero ir Pedro Almodóvaro filmus. Šie nuoširdaus meno kūriniai mus sukrečia. Bet kodėl? Todėl, kad neleidžiame sau būti tokiems kaip jų herojai – nuoširdūs atsiverdami dvasios, sielos, širdies logikai, tapdami apnuogintu egzistenciniu nervu.

Todėl šiame straipsnyje mėginsime aptarti naujojo nuoširdumo filosofines prielaidas ir įprasminti jo meninius pavyzdžius bei pamąstyti, kad galbūt iš tiesų mūsų dienų mene ir literatūroje praėjusį šimtmetį populiariu ironiką keičia nuoširdus subjektas. Naujojo nuoširdumo meną traktuosime kaip didžiąją mūsų laikų kūrybinę inovaciją. Galime konstatuoti tam tikrą meno, literatūros paradigmos slinkimą ir matyti, jog dabarties dvasiniai poreikiai yra visai kiti, negu buvo prieš 50 metų.

Pastarųjų amžių literatūros kryptys

Bėgantis laikas toli palieka praeities įvykius ir sutiktas žmones, todėl nieko nestebina, kad mes tolstame nuo XX a. literatūrinės, meninės, filosofinės patirties. Tačiau atsigręžę atgal matome, kad šio amžiaus literatūra, menas, filosofija pasižymi įspūdingu eksperimentavimu, kuris vadinamas modernizmu ir iš dalies postmodernizmu. Beveik visi to laiko garsūs rašytojai buvo dideli literatūros novatoriai ir eksperimentatoriai, pasiūlė nuostabią modernistinę literatūrą, garsėjančią ne tiek turiniu ir pasakojimo prasme, kiek literatūriniais formos eks-

Jean Metzinger. Nuogas prieš veidrodį. 1912

perimentais. Lygindami XX a. ir ankstesnio šimtmečio literatūrą, matome, kad pirmoji dekonstravo realistinę, psichologinę, tradicinę XIX a. naratyvą, kuris daugiausia buvo orientuotas į nuoseklų istorijos pasakojimą. Didieji XIX a. romanai atstojo mūsų laikų serialus, nes tada nebuvo interneto, televizijos, radijo, išplėtotų muzikos transliavimo technologijų, todėl reikėjo daug teksto, kad prastumtum nuobodžius vakarus su knyga. Todėl matome, kad XIX a. sukaupta daug literatūrinio balasto. Ir Dostojevskis, ir Tolstojus siekė iki maksimumo ištempti romane pasakojamą istoriją, nes leidėjai honorarus mokėjo ne už parduotas knygas, o už puslapių skaičių.

XX a. mėginta įveikti šį balastą ir siekta ne tiek pasakoti įvykių seką istorijas, kiek dekonstruoti tradicinę istoriją, panašiai kaip surrealistai dekonstravo tradicinę poetiką, kubistai – klasikinę paveikslą, dodekafoninė muzika – klasikinę melodiją. Po tokio ramaus, tingiai besiplėtojančio XIX a. literatūrinio pasakojimo prasidėjo literatūros eksperimentų šimtmetis. Tiesa, turime pripažinti, kad už XIX a. pasakojimo Viktorijos epochos išorinės ramybės ir visažinystės kunkuliuojančios aistros, isterijos priepuoliai, neurozės, nusivylimai, nepasitenkinimai, kurių pasiraitytos rankovės šio amžiaus pabaigoje ėmėsi Vienos neurotikų karalius Sigmundas Freudas. XX a. susirgo šizofrenija ir suskaldė į šipulius, išardė XIX a. literatūros naratyvinę tradiciją. Jameso Joyce'o duktė Lucia sirgo šizofrenija ir turėjo literatūrinių ambicijų, todėl Joyce'as „Finegano budynėje“ mėgino literatūrinei kūrybai pritaikyti savo dukros literatūrinių rašinių stilių ir struktūrą, stilizuodamas šizofreninį rašymą.

Dabar, XXI a. trečiajame dešimtmetyje, žvelgdami į mūsų dienų rašytojus, matome, kad esama neapsisprendimo. Elementarus kūrybinis orumas verčia pripažinti, kad negalima akla ir mechaniškai reprodukuoti XX a. pasakojimo technikų, norisi įvesti kokią nors literatūrinę inovaciją, ir čia jaučiamas rašytojų pasidalijimas į tris grupes. Vieni grįžta prie XIX a. konvencinio pasakojimo, rašo tvarkingai papasakotas istorijas, tiesa, subalansuotas pagal *modern commercial fiction* kibaus, kvapą gniaužiančio ir puslapių skaičiumi neperkrauto pasakojimo etaloną, vadinamąjį page turner romaną. Netgi Johnas Irvingas, nors jis daugiausia yra XX a. rašytojas, atvirai save vadina XIX a. rašytoju ir rašo storus šio amžiaus stiliaus romanus. Kiti rašytojai, tarkime, „Lapų namų“ (*House of Leaves*) autorius Markas Z. Danielewskis tęsia XX a. modernistinę, eksperimentinę literatūrą ir rašo Joyce'o „Finegano budynės“ ar Johno Cage'o literatūrinių eksperimentų stiliumi. Dar kiti rašytojai, pavyzdžiui, Davidas Fosteris Wallace'as, stengėsi suvesti sąsąskaitas su XX a. ironišku literatūriniu naratyvu ir sukurti ką nors nauja. Šį jo rašymo stilių kritikai vadina naujuoju nuoširdumu, kai kvestionuojama XX a. ironizavimo tradicija. Galime sakyti, kad ironija – tai būdas kultūringai pastatyti ironijos objektą į, ironiko nuomone, jam prideramą, t. y. žemesnę už pastarojo, vietą. Baro

chuliganas jį iškaudinusiam asmeniui kumščiu trenkia į veidą, o ironikas tai atlieka kultūringai ironijos priemonėmis, rafinuotai įgeldamas gramatinio sąmojo durklu ir sukeldamas aplinkinių pašaipą ironizuojamo asmens atžvilgiu. Ironija yra būdas neutralizuoti, sumažinti, nuginkluoti komunikacinę priešininką kultūringomis priemonėmis. Mūsų amžius mėgina užginčyti šią praėjusio šimtmečio ironišką retoriką kaip senieną ir stengiasi būti pažeidžiamas kaip tik Emmanuelio Lévino prasme, kai visi ironiški savigny ginklai atiduodami pašnekovui, išstatant save pažeidžiamumui ir nebijant būti sužeistam. Šį naująjį nuoširdumą traktuotume kaip XXI a. ryškiausią meninį judėjimą ir jam, be Wallace'o, priskirtume dar ir Marinos Abramovič kūno meną, Larso von Triero, kol dar jo nekankino gili depresija, monumentaliuosius filmus – „Prieš bangas“, „Sokėją tamsoje“ ir iš dalies „Dogvilį“ – bei Pedro Almodóvaro filmą „Pasikalbėk su ja“. Naujasis nuoširdumas ieško alternatyvos postmodernistinei retorikai kaip ir XVIII a. Rousseau sentimentalizmas, kvietęs priartėti prie gamtos ir motinas kūdikius maitinti savo krūtimi, siekęs užginčyti švietėjų volteriškai šaltą ir kandų racionalizmą.

„Man skauda dėl kitų“ versus „Koks aš šaunus“

Viena iš praeito ir šio amžiaus pradžios rašytojų temų yra „Koks aš šaunus“, kai rašymas kyla iš didelio pasitenkinimo savimi ir džiaugsmo, o ironiją toks rašytojas pasitelkia kaip kitų žmonių nuginklavimą ir pastatymą į, autoriaus požiūriu, jiems prideramą vietą, kai nuo savęs apsvaigęs rašytojas jaučiasi labai galingas ir tikisi tapti skaitytojų susižavėjimo objektu. Vyrų rašytojai puikuoja, kokie jie šaunūs meilužiai ir ištvėringi alkoholio vartotojai. Ironijos žavesys sukasi apie tai, kad iš tiesų gyvenimas yra netikęs, visi esame kalės vaikai, tačiau, net jeigu ir pasmerkti žaisti žaidimus ne pagal mūsų nustatytas taisykles, vis tiek esame šaunūs anarchistai. Ir tie, kurie mus išnaudoja, vis tiek bus pastatyti į savo vietą bent jau literatūros kūrinio puslapiuose. Panašiai ir moterų rašytojos didžiuojasi motinyste, šaunium bendravimu su draugėmis, vartojama ypatinga kosmetika ir daro prielaidą, kad jomis žavisi begalinis moterų skaitytojų skaičius.

Tačiau gali būti ir visai kitokia pozicija. Galima pradėti nuo tokio principo – „Man skauda dėl kitų“. Šią principą Lietuvoje įvedė Leonidas Donskis, kai nebijo būti atviram gyvenimui, suvokti, kad gyvenimas yra neteisingas, tačiau, užuot su juo fechtavęsis ironijos rapyra ir statęs į jam prideramą vietą, rašantis ir mąstantis subjektas laikosi skausmą dėl kitų jaučiančio žmogaus pozicijos, kai skauda, tarkim, dėl visuomenės neteisybių, skriaudų, daromų vienu socialinių grupių kitoms, apskritai dėl visuomenės netobulumo, kai ji iš principo negali būti tobula, o lygybės idealas, socialinis teisingumas yra sunkiai pasiekiamas realiame gyvenime. Donskis rašo: „Kas yra talentas? Tai gebėjimas sielotis dėl kitų, pasak genialaus Odesos humoristo Michailo Žvaneckio. Sielotis, net kai jie patys nesisieloja. Įsijauti į jų įtampas ir patirti jas kaip savo pačių įtampas, net kai žmonės patys įtikinėja, kad jiems neskauda. // O gal gebėjimas patirti svetimą skausmą yra ne talento, o buvimo žmogumi apibrėžimas?“ (*Leonidas Donskis: man skauda. Vėlyvoji publicistika*, sudarė Birutė Garbaravičienė, Vilnius: Tyto alba, 2023, p. 40).

Svarbiau apmąstyti pasikeitusią poziciją arba nuostatą, iš kurios kalba šiandieninis rašytojas, filosofas, menininkas. Ir pozicija „Man skauda“ yra priešinama ironiko pozicijai, kai esama apsvaigus nuo savęs ir jaučiamas begalinis pasitenkinimas savimi. „Man skauda“ yra naujojo nuoširdumo pozicija, kai leidžiama sau būti pažeidžiamam, atsisakoma ironiko savigny ir empatiškai solidarizuojamasi su pažeidžiamomis socialinėmis grupėmis bei jų patiriamomis socialinėmis neteisybėmis.

Literatūrinis judėjimas, kurį įvardija naujojo nuoširdumo terminas, eina jau po XX a. modernistinės ir postmodernistinės patirties. Mes atrandame, kad be galo savimi patenkinto ironiko pozicija mūsų laikais jau nėra tokia patraukli ir pagauli. Daug patrauklesnė skaudulius jaučiančio subjekto pozicija, nes skausmas yra spontaniška reakcija į tikrovę, kai jai atsiveriama, užuot ja manipuliuo. Čia negalime dar kartą neprisiminti Lévino, kuris sakė, kad etinė pozicija yra būtent nusiginklavimas prieš ginčo partnerį ir savęs suvokimas kaip savotiškos

Katė juodom veidrodinėm akim

Po vienos iš vasarų Mazgeliškiuose, savo draugės Bronės Jacevičiūtės–Jėčiūtės gimtinėje, Janina Degutytė parsivežė į Vilnių katytę. Jacevičiūtė–Jėčiūtė siūlė imti sidabriškai pilką, patį gražiausią, kuris visada pirmas lipo ant kelių, bet Degutytė pasiėmė silpniausią, baugščią, juoda nosyte. Nuo tada katė, kurią kartais vadino Kleopatra, o dažniausiai tiesiog Katyte, gyveno poetės bute Antakalnyje. Buvo švari ir mokėjo tinkamai elgtis. Miegodavo galvutę įkišusi į pažastį. Taip yra pasakojusi jos šeimininkė. O bičiulės prisimena, kad katytė liko „laukinė“ ir iki gyvenimo pabaigos prisileisdavo tik vienintelę savo šeimininkę. Taip sutapo, kad katė apsigyveno pas Degutytę tuomet, kai visada silpna jos sveikata smarkiai pablogėjo. Kai būdavo labai bloga, katė – pasakojama laiškuose – „buvo prilipus dieną nakt prie šono“, atsi-traukdavo tik tuomet, kai blogumas atslūgdavo.

Katė pasirodo dviejuose vėlyvuosiuose Degutytės eilė-raščiuose, parašytuose jau išleidus paskutinį rinkinį. Abu šie tekstai nėra skirti katei, juose kalbama apie gyvenimą, apie egzistencines jo situacijas, o katė tarsi pati įsiterpia į tekstą, kalbančiąjai to iš anksto lyg nenumatant. Abu tekstai neatsiejami nuo gyvenimo pabaigos patirčių, sekinančios ligos, vis labiau apimančio negalėjimo jausmo, vidinės vienatvės, mirties artumo.

Nakties monologas eilėraščiui

*Kokie baisūs ilgi ir juodi mėnesiai
aklos ir kurčios tuštumos –
be tavęs, eilėrašči.*

*Viskas atimta,
kad būtum tu.*

*Netektys įaugo į sielą
tarsi medžiai –
juodas lapkričio sodas
pilnas šiurpio vienatvės –
tai aš*

*tai aš, kuri nematoma
ta, kuri susigūžus lovoj –
šalia auksinė erškėtuogių arbata,
kelios tabletės, naktis ir katė
savo juodom veidrodinėm akim
pažvelgus laižo ant rankos
užtiškusią ašarą...*

*Niekas nežino,
kas tu man esi.*

1985.II.12–13 naktį*

Tai eilėraštis apie sunkumą, išgyvenamą negalint rašyti. Apie tai ir to paties laiko laiške: „[T]ruputį stipriau jaučiuos, jau nesidaro taip staiga silpna, [...] tas nerašymas – kaip baisiausias kalnas ant pečių. Kaip sunku – šito nerašiusiam neįmanoma suprasti... Kaip balerinai sulaužyti kojas“ (1985.I.21). Tai fiziškai juntamas paties negalėjimo – šokti ar rašyti – skausmas. Skauda tuštumą, kurioje galėtų būti tai, kas buvo, bet nebėra.

„Nakties monologas...“ turi tartum smėlio laikrodžio formą: pirmos devynios eilutės subėga į susiaurėjimą – dviejų žodžių eilutę „tai aš“ – ir perėjusios šį susiaurėjimą kaip tam tikrą susitapatinimą su savimi subėga į apatinės „smėlio laikrodžio“ dalies devynias eilutes. Taip nuo vidinės tuštumos, ją priimant kaip save, pereinama į išorinę situaciją. Pirmoji akistata su esama padėtimi yra sunki: suvokdama save, susigūžusią lovoje, akimoku nutolsta nuo savęs. Su kiekviena eilute besikeičiantis įvardijimas (nuo pirmojo iki trečiojo gramatinio asmens) „tai aš / tai aš, kuri [...] / ta, kuri [...]“ rodo vis didėjančią atstumą. Įtampa kiek atslūgsta, kai tolesnė eilutėse imama vardyti šalia esančius dalykus – erškėtuogių arbata, tabletės, naktį ir... katę, kuri patraukia kalbančiosios dėmesį. Taip eilėraštyje apie eilėraštyje netikėtai perima katė – jos ir kalbančiosios santykis. Katė negali pakeisti šitos gyvenimo situacijos, tačiau joje gali būti kartu su kalbančiąja: eilėrašties jai neprieinamas, arbata ir tabletės lieka šalia, o katė žiūri į ją ir liečia, dalydamasi savo kūno šiluma. Ji padeda išbūti ir priimti tai, kas yra. Pasirodęs gyvūnas padeda neatsitraukti nuo gyvenamo pasaulio, išlaikyti jį sau tokį, koks yra, net kai labai daug ko negali.

„Lytėjimas ir dėmesys turi savo pasekmes.“ Lytėjimu jungiamasi, jis „suteikia mūsų kūnams visa tai, ką šis ryšys duoda“. Buvimas su kitais, su kitomis rūšimis „sujaukia giminės ir rūšies kategorijas“. Taip savo knygoje

Su katyte Kleopatra Vilniuje. 1985.
Onos Pajedaitės nuotrauka

„Kai rūšys susitinka“ rašo Donna J. Haraway. Degutytės eilėraštyje katė paliečia ne vien kūno paviršių, bet ir ant jo esančią ašarą, suėmusią į save skausmą, neviltį, nežinią, įvardytas pirmoje eilėraščio dalyje. Laižydama ašarą katė liečia ne vien kūno paviršių, bet ir jo skausmą bei tamsą, liečia jį tokį, koks tuo laiku yra. Katė liečia liežuviu – ji laižo. Tai lietimas, kuris perima į save visa, kas tik ant liečiama paviršiaus yra. Lytint ir skiriant dėmesį, rašo Haraway, *tampama su* kitu.

Eilėraštyje pastebimas pasikeitimas būnant kartu su kate, *tampant su* ja, yra dvejopas. Viena vertus, keičiasi santykis su artimąja aplinka: ji priartėja, jos pavidalai išryškėja. Kita vertus, būdama su kate, keičiasi pati kalbančioji, ji tampa pati sau juntama. Katė žiūri į ją „veidrodinėmis akimis“, leidžiančiomis jose save pamatyti. Kalbančioji grįžta į save, nebeužsidarydama tamsioj vienatvėj be eilėraščio ir nebestebėdama savęs – „tos“ sergančios – iš šalies. Gyvūno žmogui suteikiama galimybė save suvokti, nuo savęs nesislėpti yra ypač svarbi ligos situacijoje, kai savęs ir gyvenimo pergalvojimas būtinas, idant nuo jo neatsiribotum.

Pasikeitus santykiui su savo padėtimi, prisiderinus prie jos, „Naktiniame monologe...“ grįžtama prie eilėraščių rašymo. Eilėraščio neatsisakoma. Bet teksto pradžioje girdimas skundas dėl negalėjimo rašyti pabaigoje (po brūkšnelių) pavirsta į intymią eilėraščio rašymo paslaptį: „Niekas nežino, / kas tu man esi.“

Mintauro Gutausko knyga „Žmogus ir gyvūnas“ vaizdžiai parodo, kad Vakarų filosofijos tradicijoje žmogiškumo esmė ilgai buvo laikoma tai, kuo jis skiriasi nuo gyvūno, – kalba, protas, politiškumas, gebėjimas juoktis, verkti ir taip toliau. O gyvūnas buvo nusakomas negatyviai: kaip negalintis to, ką gali žmogus. Vėlyvieji Degutytės tekstai taip pat kalba apie žmogaus ir gyvūno skirtumą, tik žmogus čia, atvirksčiai, skiriasi tuo, ko, lyginant su gyvūnu, jis negali.

*Žmogus visada miršta vienas.
Net kai agonija užsitęsia per ilgai –
mėnesiais ar metais.
Žmogus visada miršta vienas.
Kai pašaukia jį Nebūtis,
jis nuo visų atsiskiria
ir eina jam vienam skirtu keliu.
Žmogus visada miršta vienas –
palikęs pakelėm viltis ir nuoskaudas,
su negailestingu žinojimu kaktoj.
Net tie, kurie atneša jam duonos
ir kloja patalą, –
nejstengia būti su juo.
Žmogus, pašauktas Nebūties,
lieka vienas –
tik šuo ar katė
lydi jį iki paskutinio atodūsio
ar dar toliau.*

1987.I.25**

Pasikartojančio sakinio forma kiek varijuoja, bet jo mintis nesikeičia: žmogus miršta vienas. Kiti „nejstengia būti su juo“. Čia nekalbama apie fizinę vienatvę: artimi žmonės yra šalia – „atneša duonos“, „kloja patalą“, bet, prisimenant Haraway, jie *netampa su* sergančiuoju (-iaja).

Toks sunkiai sergančiojo (-iosios) atsiskyrimas sutampa su bendromis nuostatomis: Vakarų filosofijos tradicijoje skausmas ir kančia laikomi neintersubjektyviais, nesiejant žmonių – atvirksčiai, juos atskiriančiais. Tačiau ar šios nuostatos nėra sukurtos ir palaikomos neperžengiant tam tikrų sociokultūrinių rėmų? Abejotiną skausmo neintersubjektyvumo absoliutumą palaikytų gydytojas Ericas J. Cassellis, ne vieną mokslo darbą paskyręs skausmo klausimui. Kito skausmas, anot jo, yra nuvokiamas, kad ir iš dalies, kai kūniškai būni šalia kito ir priimi jo skausmą kaip esantį be jokių išlygų. Nors Degutytės eilėraštyje kenčiančiojo (-iosios) ir mirštančiojo (-iosios) vienatvė išsakoma tvirtai, keletą kartų tą pabrėžiamai pakartojant, eilėraščio pabaigoje ji, sakyčiau, yra pralaužiama. Pašauktas Nebūties žmogus nėra visai vienas, jei su juo arba ja gali būti šuo ar katė. Gyvūnas gali peržengti ribą, atskiriančią kenčiantįjį (-iją) nuo kitų, ir būti kartu su juo (ja) „iki paskutinio atodūsio / ar dar toliau“. Dar galima suklusti ties žodžiais: kitas *nejstengia* būti kartu. *Nejstengimą* galima suprasti kaip situatyvų, bet ne principinį negalėjimą. Nejstengiama ne todėl, kad tai būtų absoliučiai neįmanoma, bet nepavyksta, galbūt ir dėl sociokultūrinių gairių, nepalaujančių veikti net tada, kai kitas žmogus yra labiausiai mylimas ir artimas.

Pripažindamas, kad mirštame po vieną, Alphonso Lingis kartu rašo apie žmogaus išgyvenamą būtinybę miršti būnant su kitu. Knygoje „Niekas bendra neturinčiųjų bendrija“ aprašydamas žmogaus merdėjimą jis parodo, jog mirti vienam gali būti itin sunku, jog išgyvenamas skausmas gali taip apimti, kad trukdytų mirti pačiam. Dėl to mirštantysis (-ioji), rašo Lingis, „ieško, kas prisilietų ir palydėtų“, jam (jai) reikia paramos.

Bet jeigu sukaupi drąsą nueiti [į ligoninę pas mirštančią mamą], jau nebekyla jokių abejonių dėl to, kad privalai čia būti ir kažką pasakyti. [...] imperatyvu buvo tik tai, kad tu ką nors pasakytum, – bet ką. Kad tavo ranka ir balsas pasiektų ją ir palydėtų į niekur, kur link ji jau nešama.

Toks buvimas šalia yra tam tikra skausmo ir mirties komunikacija, kuriai nereikalingas racionalus aiškumas, nes čia reikia pasakyti tai, „ko kalba negali pasakyti“, bet ką perduoda balso tembras, rankos prisilietimas.

Tavo prisilietimą kitas patiria kaip iš kitur ateinančią jėgą, kuri ištraukia jį iš jo skausmo, į save įklimpusio, ir įtraukia į kentėjimą, nuasmeninantį ir nebesantį jo vieno, jau nebesantį jo vieno.

Degutytės eilėraštyje skausmo ir mirties situacijoje pasirodanti katė ar šuo neturi racionalumo, negali atstovauti diskursui, bet turi kūniškumą ir nuovoką, t. y. tai, ko toje situacijoje reikia, kas leidžia išbūti šalia, tam laikui atsiesiant nuo bendro pasaulio, – anot Lingio, „kai nebėra ką veikti, išskyrus kentėti“.

Šiuo eilėraščiui (kitaip nei anksčiau cituotu) yra bendrinama, t. y. kalbama apskritai apie žmogų, sunkiai sergantį ir artėjantį link mirties. Taip pat ir sava katė jame pasirodo kaip naminis gyvūnas *apskritai* – „šuo ar katė“. Išlikę Degutytės laišakai ir artimųjų pasakojimai leidžia manyti, kad šis bendrinimas pasirenkamas kaip lengvesnė forma kalbėti apie sunkią savo pačios išgyventą to laiko patirtį. Degutytės gyvenime katė iš tiesų buvo kartu iki pat gyvenimo pabaigos.

Eilėraščių katė, žiūrinti savo juodom veidrodinėm akim. Išbūdama kartu su skausmą ar mirtį išgyvenančiu žmogumi, ji išveda iš uždaro skausmo sunkumo, savo buvimu rodo išliekantį pasaulio gyvybingumą, kurį ir sergančiajam, ir mirštančiajam gerai yra justai ar prisiminti. Ar nėra taip, kad katė, atverdama neracionalų tarpkūnišką buvimą kartu pagrindą, leidžia mums suvokti pačią galimybę būti šalia kenčiančiojo ar mirštančiojo – ne tik kaip gyvūno turimą galimybę, bet apskritai?

– GIEDRĖ ŠMITIENĖ –

* Eilėrašties „Nakties monologas eilėraščiui“ skelbtas „Literatūroje ir mene“ (1988.IV.28, p. 9), taip pat yra išlikęs jo rankraštis.

** Eilėrašties „Žmogus visada miršta vienas“ nebuvo Degutytės skelbtas, išliko tik kaip rankraštis.

ALINA BORZENKAITĖ

Elniai

ten

auksinių elnių banda
stebi
smaragdinę šiaurės pašvaistę

čia

žemės pilkšvumo aš
stebiu
kasdienį spalvų nepriteklių

jų

kanopos pritaikytos sniegui
kailis atsparus vėjams

mano

pėdos nuolat prisitrina
o plaukai neskirti sušilti

jie

sotūs islandinėm kerpenom

man

netinka daugelis produktų

mes

esam tokie nepanašūs
o galėtume būt

Jonpararčiai

sausra
atėmė upės jėgas vingiuoti

upė
suprato niekados nepasieksianti jūros

jos žiotys
užėjusios maurais, užako

jos laumžirgiai
susirado kitas buveines

jos tvenkiniai
užpelkėjo, pražudę valtis

jos žaltvykslės
išsibarstė po tankius sąžalynus

jų dvaselės
įsisuko į jonpararčių šaknis

kad Rasų išvakarėse
šie pražystų

Statistika

kai daiktai netilpo lentynoj
vienam kambary
ant šiaurės rytinio Žirmūnų trikampio kampo –
jie užėmė vonią, virtuvę, balkoną,
išstūmė baldus, kates ir žmones,
sustojo tik prie trapių dilgėlių ryšulių
ir plastmasinių vazonų,
pro pelargonijų rūką išvydę

vagysčių statistiką

Gretos Ciūnytės nuotrauka

Keramika

glazūruotas puodelis
krenta ant linoleumo

– bam! –
nesudūžta

– trekšt! –
įskyla

atsivėrusio molio kampas –
geologinis sluoksnis
šiurkštus kaip suoliukų paviršius,
pilko betono plytelės,
nepažįstamos moters paltas,
kontrolieriaus žvilgsnis,
narkomano riksmas,
daugiabučio siena,
kaip žuvų skeletai,
palikti ant stalų po žiobrinų

jie visada buvo šiurkštūs,
tik žvynai buvo jų glazūra

dabar apie tai galvoju
kaskart, kai iš skilusio indo
geriu užplikytus serbentų lapus,
odos paviršiumi liesdama
nepridengtą molį

Upės vamzdynuose

palaidotos upės klykia
balsais dumbliakių sirenų
Šv. Onos smailių pradurtais plaučiais

jos liko čiurlenti
vamzdynuos
žemėlapių fonduos

jos žada ištrūkti
ištirpus pasaulio ledynams

Neptūnui nuteisus myriop
visų laiko juostų diktatorius

tetampa morenų sluoksniais
teformuoja kraštovaizdį

nebeatgimdami

Laumės ratas

Januarius. Saeculum X

Kelios žudikiško
Lakio ugnikalnio dulkės
pasiekė Nidos kopas.
Užgimė gyvybė.

Februarius. Saeculum XI

Užšalusi Baltijos jūra
tapo žuvėdų namais.
Tarp smiltyninių viksvų
vaisius išvydo dieną.

Martius. Saeculum XII

Livonijos žemė dygo
pirmųjų tvirtovių mūrai.
Motina nusviedė atžalą
į toliausią jūros tašką.

Aprilis. Saeculum XIII

Pagonių stabais prakūrė
naujųjų šventyklų krosnis.
Jūreivių šauksmai nutraukė
dugno būtybės miegą.

Maius. Saeculum XIV

Juodoji mirtis įsiprašė
į išguitųjų kačių patalus.
Apjuosta žvynų ir jūržolių
laumė išbrido į krantą.

Junius. Saeculum XV

Šiaurės vėjai išsklaidė
Orleano mergelės pelenus.
Smėlio krante pradžiūvo
samanotų garbanų bangos.

Julius. Saeculum XVI

Korteso ranka sugriovė
Teskoko ežero dambas.
Girios glūdumoj ji siuvo
suknelę iš odos skiaučių.

Augustus. Saeculum XVII

Virš Salemo miesto sutvisko
kartuvių formos žvaigždynas.
Saulėkaitoj laumė išdegino
žalsvus plaukus iki baltumo.

September. Saeculum XVIII

Paryžiaus laikrodžiai liovėsi
mušę dvyliktą valandą.
Žvejai, nendrėse sutikę,
nurodė jai taką kaiman.

October. Saeculum XIX

Prie Rešliaus pilies aidėjo
paskutinės raganos šauksmas.
Priėmusi naują krikštą,
ji rado gentainių pėdsakus.

November. Saeculum XX

Svediniams arimus užsėjus,
vagonai patraukė įšalan.
Etnografai pranašavo
laumių genties išnykimą.

December. Saeculum XXI

Po blankiąja Arkties saule
bunda balsvi ugnikalniai.
Apsisukant laumės ratui,
bręsta nauja saulėgrįža.

KRISTINA TAMULEVIČIŪTĖ

Rankos

Jos nagai buvo stori ir nelygūs –
mama sakė, su tokiais tik žvyrą
kapstyti –
rankos didžiulės, bet paklusnios.

*Palauk, aš tik eilę pabaigsiu,
ir galėsi išmesti kortas –
mes kasdien „Vežimą“ pliekdavome,
aš laimėdavau, ji nepaliaudama mezgė.*

Mezgė tyliai, eilę pabaigusi, vasarą
eidavo obuoliauti į daržą,
grįždavo su pilnu kibiru, neplautus lupdavo
ir tiesiai nuo ašmenų griežinėlius valgė.

Jos liežuvis buvo rausvas,
likę trys dantys klebėjo,
bet rankos buvo tvirtos –
ir kortas mesdavo, ir megzdavo –
*Kai mirsiu, sakydavo, visiems pirštinių užteks,
ir kojinių, ir liemenių –
tarp likusių dantų traškėjo saldiniai obuoliai,
raukšlės delnuose per penkias kartas nusitęsė.*

Jau ketvirtą žiemą sakau savo dukrai,
į lauką lydėdama:
*Užsimauk tas pirštines ir labai jas saugok,
jas mezgė tavo proprosenelė.*

Jau ketvirtą žiemą stebiuosi,
kaip tų pirštinių raštai dera
prie kasmet išaugamų dukters paltukų.

Jūra

Name iš akmens prie jūros,
kurios negirdžiu mušant į akmenis,
į mane iš paveiklo žvelgia mano bendraamžis Jėzus.
Ir jį jo motina prarado.

Akmenys pilki ir sunkūs,
vieni ant širdies, kiti į sienas nugula,
treti užremia gimdas.
Šiame name sapnuojasi košmarai.
Miegu pramerktom akim ir matau tave,
tik negirdžiu tavo žodžių iš neišsivysčiusios burnos.
Abiejų mūsų sielos stigmomis išbertos,
gremžia jas šią naktį jūra,
dezinfekuoja su druska.

Molis

Ji lipo iš autobuso ir draugei sakė:
*Žiūrėk, čia gražiausias miestelis pasauly,
mano gimtinė, mano namai.*

O aš mačiau aptrupėjusį asfaltą.

Čia ir mano namai.

Mačiau galias balas pakelėse,
plikus krūmus, sraigių apgultas pievas,
ežerą mačiau, horizonte salą,
nusvirusį bažnyčios bokštą rūke,
mačiau, kaip vėjy linguoja ajerai.

Mačiau kelią, savo pėdas,
tolyn važiuojantį autobusą,
taip, čia mano namai, ir ne –
ne purvas čia –
čia molis, rudas ir klampus,
kasryt prie batų lipantis,
ir veltui jį nuo padų vakare nugrandau –
ryte jis džiūva mano kūno klostėse.

Kūnas

Liga suriečia nedidelį mano kūną,
kosulys grando gerklę – tylu.
Net dvasios bijo įžengti į šį kambarį.
Susisuku po antklode kaip katė į kamuoliuką.
Burnoje skrepliai ir seilės –
šlykštūs gyvybę liudijantys skysčiai.
Turiu dabar laiko mintims, svajonėms
ir kitiems skeletams,
po vieną išrikiuotiems prie rožinių kambario
sienų.

Taip tylu, kad čia neskraido nė musės.
Drugiai sulindę į saugias slėptuves už spintos.
Išlįs tik naktį, kai ir ligai reikia pailsėti.

Kai sergu, aš nesapnuoju.
Medumi ir liepom vilgau gerklas,
visi mano kūne esantys kūnai
pamažu apsąla ir nurimsta.

Gretos Ciūnytės nuotrauka

Maistas

Patisonai –
kaip skraidančios lėkštės darže –
aš net nežinojau, kad mes jų pasėjom.
Pasislėpę tarp cukinijų, moliūgų, agurkų lapų,
neprižiūrėtų, niekad nekarpomų,
drėgnuose dirvos pataluose,
kur tarpysvy lyg šašai pūpsio žemuogės.

Mes maitinamės sraigių ir šliužų sienų apmušalais.
Atėję anksti ryte, jų namus išdraskom.
Po to susėdę pavėsy smagiai geriam kavą,
žiūrim klipus telefone, juokiamės
ir naktį ramiai užmiegam.

Tik vasarą miegoti sunku –
penktą prikelia paukščiukų dainos,
vėliau užkurkia varlės.
Atsibundu apšviesta aušros,
pravažiuoja pirmas automobilis
ir prasideda naujas dienos veiksmas.

Atitraukiu užuolaidas:

Šiandien troškinsime patisonus,
jų garas sklaidysis virtuvėje,
sumišęs su prakaitu vilios vabzdžius,
ištroškę ropos jie mūsų oda.

Vasarą kūnas nusėtas įkandimų:
mano kūnas šašais išmargintas.
Ir aš esu maistas iš mėsos ir vandens,
beprasmis kaulų ryšulys, alkanųjų poreikis,
dar viena amžinybės tąša.

Literatūriniai triukai

► Atkelta iš p. 5

Tėvo dieną – apie tėvą ir komplikuoatą mūsų santykį?
Ir, be abejo, per kiekvienas Kalėdas turėčiau išleisti po
kalėdinę knygą.

Manau, būčiau tikrai kvailas žmogus, jeigu siekdamas
atkreipti į save dėmesį rašyčiau poeziją suomių kalba.

– *Noriu grįžti prie klausimo, kurį paminėjau įžan-
goje: ar manai, kad šiandien knyga turi būti kažin kas
daugiau nei tik knyga arba rašytojas – kažkas daugiau
nei tik geras rašytojas?*

– Ne, iki šiol taip nemanau. Galbūt todėl ir nesu per-
kamiausias rašytojas. Jeigu rimtai, manau, kad rašy-
ti nėra lengva – ypač jeigu nori gyventi iš rašymo ar
padaryti bent šiokią tokią literatūrinę karjerą. Jau vien
tam, kad išmoktum rašyti, reikia tiek daug drąsos. Todėl
manau, kad rašymas pats savaime vis dar yra ypatingas
dalykas.

Manau, mes, rašytojai, dažnai žvelgiame į profesiją
pernelyg oportunistiškai: neva turi tapti garsus, perka-
mas, būti pavyzdys kitiems. Yra nemažai tikrai populia-
rių rašytojų, kurie išgarsėjo tik dėl talento rašyti, o šiaip

gyvenime yra labai neįdomūs žmonės. Beje, manau, aš
vienas iš jų. Ne todėl, kad būčiau labai garsus, – bet
mano rašymas dabar tikrai kur kas įdomesnis nei mano
gyvenimas. Laisvu nuo rašymo laiku nieko daugiau ne-
veikiu, tik keičiu vaikams sauskelnės.

Vieną dalyką vis dėlto noriu paminėti: mano nuomo-
ne, knyga turi būti įdomi ir kaip fizinis objektas. Geras
tekstas – svarbu, bet, manau, jis turi būti derinamas su
išskirtiniu grafiniu dizainu arba šiaip kokia išskirtine
pačios knygos idėja. Kai nuėjęs į knygyną pamatai visą
lentyną prastai, pigiai išleistų knygų popieriniais virše-
liais ir prastu popieriumi, net suskausta. Tiesiog krūva
šlamšto. Keista, kad tiek daug kalbam apie rinkodarą,
bet tiek mažai apie estetinę knygos išvaizdą. Tikrai ne-
mažai knygų mieliau skaitau planšetėje arba klausausi,
nes popierinės baisios ir nenoriu jų neštis namo.

– *Pabaigoje trys itin literatūriniai klausimai. Kas
šiuo metu yra tavo literatūrinė simpatija?*

– Tiesą sakant, George'as Simenonas. Pastaruoju
metu skaitau daug Megrė knygų. Man patinka, kad tai
nesibaigiantis procesas. Gali perskaityti 70 Megrė de-
tektyvų ir vėl pradėti nuo pradžių, nes nebeprisimeni
žmogūdysčių.

– *Kokia pastaruoju metu perskaityta knyga tave la-
biausiai nustebino?*

– Naujausia Jaakko Yli-Juonikaso knyga „Ledo sto-
tis: KOMA“ (*Jääasema KOOMA*, 2021). Tokia keista
knyga. Mudu su Jaakko esam geri bičiuliai, skaičiau ir
komentavau rankraštį, bet skaitydamas jau publikuotą
knygą galvojau: „Negi ją tikrai išleido? Kodėl laiku
nepasakiau jam, kad knyga tokia keista ir niekas jos
nespausdins? Kaip ji išvis egzistuoja?“ Šiaip ar taip,
Jaakko – vienas mėgstamiausių mano rašytojų, toks
originalus.

– *Kuris rašytojas ar rašytoja visada tave prajuokina?*

– Jų daug, bet pasirinksiu netikėtą: Agatha Christie.
Jos knygose visad būna bent pora juokų: kokia nors
psichologinė įžvalga arba juokingas Puaro ir Hastingso
dialogas. Žinoma, jos detektyvus skaitau dėl kitų prie-
žasčių, bet jie visad priverčia juoktis balsu.

*Interviu pagal tinklalaidės anglų kalba „Literature
from Finland“ seriją STUNT parengė tinklalaidės
kūrėja Urtė Liepuoniūtė*

Apie tą keistą buvimą siela

Skaitau A. A. balandžio dienoraštį „Šiaurės Atėnuose“¹, galvoje bemat jį ekranizuodama (juk filmams seniai nebeturiu laiko, o kiną visuomet mėgau). Įsivaizduoju, kaip imančioji interviu vieno minimo pokalbio metu beda pirštu į autoriaus tekstą, kad it gluminanti, net šiek tiek trikdanti nesusipratimą pričiuoptų žodelį „siela“:

– Tebevartojate?..

– Tebe... – apgailėstaudamas (dėl kartų skirtumo), bet nė kiek neatgailaudamas prisipažįsta šis.

Apsistoju ties scena ilgėliau: surezonuoja. Juk vos prieš dvejus su puse metų pati rašiau: „Ir jei tikėčiau egzistuojanti siela...“ O sesė, praktikuojanti katalikė, santūriai ir, kaip dabar suprantu, užjaučiančiai pakomentavo: „Gražu, tik nustebino...“ Ne persileidimas, apie kurį iki tol nieko nežinojo (nors gal ir jis), o tas triukšmingas, gaudžiantis, besielis kūniškumas. Anuomet išryškėjęs dvasinis astigmatizmas šiandien bado akis ir man. Ir vis dėlto daug kas toje esė tebeartima. Nors dar nebuvau pasirengusi prisipažinti klydusi, atrodo, jau ieškojau kitokio nei vien fizinis ar psichologinis kūniško santykio aspekto („[k]ūnų susitikimas yra sielos laikas“), galbūt nujaučiau kūno kaip niekuo nepamainomo būtinos transformacijos įrankio reikšmę.

Šiandien intuicijos ir savotiško maišto bei užsispyrimo vedama kasdienio, įkūnyto buvimo prasmės ieškau ne saviraiškos galimybose ar emancipuotame malonume, o vienuolynų regulose. Pirmiausia – visų Vakarų vienuolynų regulų pagrindu tapusioje šv. Benedikto reguloje. Kūnas ir siela čia apibūdinami kaip dvi Jokūbo kopėčių pusės, įgalinančios judėti skirtingomis kryptimis. Per nuorodą į Pradžios knygoje pasakojamą Jokūbo sapną apie žemėje stovinčius, o viršumi dangų siekiančius laiptus, kuriais aukštyn ir žemyn laipioja Dievo angelai (Pr 28, 12), šv. Benediktas susieja kūną su nuopuolin stumiančia puikybe, o sielą – su Dievop vedančiu nuolankumu². Tiesa, ši skirtis nėra suabsoliutinama: kaip aukštyn ir žemyn vedantys laiptai yra tie patys laiptai, taip ir žmogus – nuolankus ar išpuikęs – visuomet yra ta pati tiek kūną, tiek sielą turinti būtybė. Tinkamai naudojamas kūnas ne tik turi galią pakylėti sielą, bet – ir tai kur kas svarbiau – yra būtina sąlyga patirti, kad išvis turima kas pakylėti. Regula visų pirma ir yra tai – kelionė į savo sielą instrukcija.

Spėju, kad šv. Benedikto dosniai rekomenduojamos fizinės bausmės (už puikybę, užsispyrimą, regulos nesilaikymą, niurnėjimą ir t. t.) nėra šiandieninių vienuolynų kasdienybės dalis. Tačiau pakanka užsiminti, jog kūnas, kaip ir valia, vienuoliui nepriklauso³, kad susidarytum įspūdį, jog regula yra ne kokio nors iš(si)laisvinimo, o kuo griežčiausio su(si)varžymo vadovas. Aišku, manau, kad toks vertinimas yra perdėm paviršutiniškas. Mat kas šiuolaikinėje visuomenėje aukštinama kaip laisvė, dažnu atveju tėra galimybė vartoti nepagrįstą kiekį abejotinos kokybės gaminių, taip pat – ir tai kur kas liūdniau – suprekinti kitus bei pardavinėti save. Įvaiz-

džių, gyvenimo būdų, išpažįtamų ideologijų turgaus šurmulyje išties sunku nepamiršti savo pamatinės teisės nepirkti, nedalyvauti, nevaizdinti, nebūti išskirtiniam, įdomiam, turtingam, patraukliam... Tam tikra prasme visi ir visos turime didesnę ar mažesnę priklausomybę – nenorime, nedrįstame patikėti, kad už visos tos sumaišties mums pažadėta slypi kita ir kitokia, oresnė, būtis. Koks bausis skurdas, kokia niokojanti priklausomybės jėga atsiskleidžia pirmosiomis blaivybės dienomis, kai žmogus, pasirodo, negeba suvokti, kad ties stikliuku ar adata (paaukštinimu darbe ar apdovanojimu už nuopelnus) jo tapatybė nesibaigia. Ir kartu – kokia viltis, drąsa, malonė judėti toliau! Apgaibomis. Kol pagaliau priprantama prie šviesos – blyškūs kontūrai atvirsta ryškiaspalviais kūnais ir akis atranda nesanti akla.

Ir vis dėlto keistai, nesuprantamai ir net, sakyčiau, atgrasiai tūlam pasauliečiui atrodo vienuoliško gyvenimo centre puoselėjamas klusnumas. Gyvendami, viena vertus, hedonistiškoje, kita vertus, perdegusioje, taip pat dar ir smarkiai diskriminuojančioje visuomenėje, esame įpratę klusnumą sieti su prisitaikėliškumu, abejingumu, bailumu. Tik pradėjusi skaityti Thomo Mertono veikalus, ypač jo vienuolystės metų dienoraštį⁴, ėmiau pamažu pripažinti ir vertinti savos valios atsižadėjimą bei nuolankų tam tikros tvarkos priėmimą. Klusnumas yra vienas iš penkių cistersų vienuolio duodamų įžadų, kiti – neturto, skaistumo, stabilumo (pasilikimo vienoje bendruomenėje iki mirties) ir gyvenimo atsivertimo (lot. *conversatio morum*). Įžadai aprėpia visą žmogaus gyvenimą, į atsižadėjimo kelią įtraukia visus jo troškimus, nes norintysis pasislėpti Kristuje pirmiausia turi iširti, kas Kristus nėra, t. y. turi atpažinti ir pažinti save. O argi yra geresnis būdas tai padaryti nei atsidedant blaiviam ir aklam stebėjimui? Blaivumas šiuo atveju reiškia reakcingumo minimalizavimą – pasiryžimą ir kasdienį mokymąsi nenerti stačia galva į patirtis, bet išlaikyti bent minimalų, refleksijai būtiną atstumą. Kaip „Tiesiog krikščionybėje“ rašo C. S. Lewisas, „tie, kurie rimtai siekia skaistybės, greitai sužino apie savo lytinį potraukį daug daugiau nei bet kas kitas“⁵. Būtų naivu tikėtis, kad išlavinsime skonio receptorių, kimšdami viską iš eilės, ar kad atrasime savitą stilių, vaikydamiesi sezoninių madų. Neturime visko išbandyti, kad sužinotume, kas mums patinka ir tinka. Greičiau atvirksčiai. Taip, medžiai turi šaknis, o mes – kojas, ir vis dėlto pernelyg dažnai keliaujame tik tam, kad pabėgtume nuo savęs. Akimirka stabtelėjusi, tikėtina, pastebėčiau, kad nesu pati sau pakankama, o pastoviniavusi ilgėliau dar ir at-rasčiau, kad galiu, netgi privalau rinktis. Didžiausias iššūkis vis dėlto yra drąsa pripažinti, kad net menkiausias pasirinkimas yra – viskas arba nieko, nes pasirinkimai galiausiai virsta likimu, o kompromiso tarp gyvenimo ir mirties nebūna. Žvelgiant iš krikščioniškos perspektyvos, atsižadame pasaulio (o tiksliau – inertiško buvimo jame), kad laimėtume tikrąjį, amžinąjį ar – kaip čia pasakius patraukliu – iš tiesų originalų gyvenimą. Paklus-

damas regulai vienuolis liudija Dievo Įsikūnijimo tiesą: kūną turime tam, kad sekdami Kristumi jį paaukotume.

Krikščionybė nėra pagonybė ir auka Dievui čia nebereiškia mirties. Net kraštutinio pasiaukojimo atvejais, kai dėl tam tikrų idealų atiduodama gyvybė ar smarkiai ja rizikuojama, tai negali būti daroma iš paskatų nusižudyti ar nužudyti. Esu linkusi manyti, kad dėl žmogiškojo pasaulio netobulumo krikščionybė vargiai gali būti atsieta nuo kankinystės idealo ir iš dalies juo besiremiančios pacifizmo filosofijos⁶, nes nors „teisingo karo“ (angl. *just war*) doktrina⁷ ir yra legali, ji taip pat yra nepaprastai dvasiškai rizikinga. Karinė operacija gali būti teisinga, bet negebu įsivaizduoti tokios, apie kurią būtų galima pasakyti, kad ji – dorybinga. Tiesa, tai nereiškia, kad doras negali būti karinėje operacijoje dalyvaujantis žmogus. Vis dėlto kario ir karės sąžinei keliami reikalavimai yra tokie aukšti („[t]rokšti keršto norint bloga žmogui, kurį reikia bausti, neleistina“, „[j]ei pyktis virsta sąmoningu troškimu nužudyti arba sunkiai sužeisti artimą, jis yra sunkus nusižengimas meilei – sunki nuodėmė“ (2302)⁸), jog turime būti labai atsargūs, kad, siekdami vienybės, sąmoningai neklaidintume ir nenuvertintume dvasinio pavojaus,

Nukelta | p. 15 ►

¹ Alfonsas Andriuškevičius, „April is the cruellest month“, *Šiaurės Atėnai*, 2023.V.12.

² Saint Benedict, Abbot of Monte Cassino, *The Holy Rule of St. Benedict*, Grand Rapids: Christian Classics Ethereal Library, 1949, p. 12.

³ *Ibid.*, p. 40.

⁴ Thomas Merton, *Jonas ženklas*, iš anglų kalbos vertė Rasa Tuskenytė, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2015.

⁵ C. S. Lewis, *Tiesiog krikščionybė*, iš anglų kalbos vertė Zigmantas Ardickas, Kęstutis Pulokas, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2014, p. 122.

⁶ Karo Ukrainoje kontekste pacifizmo paminėjimas reikalauja paaiškinimo. Esu apie tai rašiusi išsamiau (žr. Aušra Kundrotaitė, „Apie pacifizmą“, *Šiaurės Atėnai*, 2022.VII.15), o čia tik trumpai pasikartosiu, kad pacifizmu nelaikau taikos per atstumą siekio, nėjimo į karą, kai dėl to negresia jokios neigiamos pasekmės, tingaus pamokslavimo „iš toli“. Pacifizmas, mano supratimu, visuomet yra vienokia ar kitokia tiesioginė konfrontacija, tačiau konfrontacija be ginklo. Dėl suprantamų priešasčių pacifistinė laikysena niekuomet negali būti primesta, o tik pasirinkta.

⁷ Labai trumpai „teisingo karo“ doktrina apibendrinama taip: „Reikia griežtai laikytis sąlygų, kuriomis *leistina karinė savigny*. Toks rimtas sprendimas pavaldus griežtoms moralinio teisėtumo sąlygoms. Vienu metu turi būti šios sąlygos: tautai ar tautų bendrijai agresoriaus daroma žala tikrai ilgalaikė, sunki ir neginčijama; visos kitos priemonės užkirsti tam kelią neįmanomos ir neveiksmingos; yra rimto pagrindo tikėtis sėkmingos baigties; ginklų panaudojimas nesukels didesnio blogio ir sumaišties negu pašalintinas blogis. Šiai sąlygai įvertinti būtina kruopščiai atsižvelgti į šiuolaikinių masinio naikinimo priemonių galią (2309).“ Žr. *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2012.

⁸ *Ibid.*

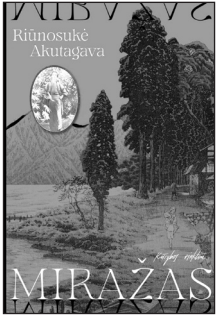
TEKSTAI NE TEKSTAI

KAIP TAI NUTIKO?

Trumpoji proza kaip išlikimo garantas

Riūnosukė Akutagava. *Miražas*. Kūrybos rinktinė. Sudarė ir iš japonų kalbos vertė Rima Torres. V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022. 216 p.

Esu prisiekusi trumposios prozos medžiotoja, tad retai pro akis praslysta koks įsimintinesnis apsakymų ar novelių rinkinys, ypač verstinis, tačiau su japonų literatūros klasiku Riūnosuke Akutagava manoji pažintis prasidėjo ne nuo kūrybos, o nuo jo paties – rašytojo savižudžio asmenybės. Praėjusią žiemą, lyg tyčia sutapusia su itin sudėtingu laikotarpiu, įsigūžusi į

save nuo išorinio pasaulio apie tai pirmiausia perskaičiau Grigorijaus Čchartišvilio knygoje „Rašytojas ir savižudybė“ (iš rusų kalbos vertė Dalia Saukaitytė, Vilnius: Kitos knygos, 2020). Rašytojas, palikęs daugiau nei kelis šimtus trumposios prozos kūrinių ir sunaikintas savo paties kūrybos demono, – be abejo, tokia aplinkybė intrigavo ir žadino smalsumą. Beveik tuo pat metu Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla išleido Akutagavos apsakymų rinktinę „Miražas“, tad beliko tik sulaukti, kada ši knyga pateks į rankas.

Apsakymų ar novelių rinkinius dažniausiai mėgstu skaityti savaip, tai yra ne iš eilės, kaip pateikta knygoje, o atsitiktinio pasirinkimo būdu – priklauso nuo pavadinimo, nuotaikos, nuojautos ir kitų aplinkybių. Iš dalies dėl to, kad beveik visada kyla maištingas noras nepaklusti autoriaus (ar sudarytojo) pateiktai tvarkai, šiam norui negaliu atsispirti ir dėl to, kad kažkodėl tikiu, jog toks atsitiktinis pasirinkimas suteikia galimybę objektyviau įvertinti kiekvieno apsakymo stiprybę, nepriklausomai nuo to, kur yra jam skirtoji vieta visoje tekstų grandinėje.

Rinktinę pradėjau skaityti nuo trumpesnių apsakymų – tokių kaip „Po mirties“, „Žiema“, „Fortepijonas“ ir „Pelkė“, turėdama tikslą pamažu ir neskubant prisijaukinti rašytojo stilių, kad vėliau galėčiau pereiti prie sudėtingesnių siužetų. Sudarytojos vertinimu, dargi minėti apsakymai prilygsta kafkiškiems užmojams arba atspindi rašytojo gyvenamąjį laiką. Ir apsigavau – pasirinktas metodas šį kartą nepasiteisino, nes rinktinėje pateikti tekstai pasirodė esantys labai skirtingi, mažiausiai trijų stilių: vieni išsiskiria moderniajai prozai būdinga savianalize ir fragmentiškumu, kiti – klasikinių apsakymų naratyvumu, tretieji – senovės legendoms ir mitams artimu epiškumu. Beje, „Fortepijonas“ ir „Pelkė“ priminė dar tik įspūdį paliekančias miniatiūras, o štai „Po mirties“ ir „Žiema“ jau iš tiesų žadino stiprias kafkiškas nuojautas. Regimo pasaulio, kuriame gyvena, sąlygiškumas ir netikrumo pojūtis, kuriuos taip gerai fiksuoja Akutagavos pasakotojas, pasirodė absoliučiai identiški šių dienų žmogaus nuojautoms.

Galbūt dėl nepriekaištingos struktūros ir kompozicijos mano dėmesį labiausiai patraukė apsakymai „Proza“, „Dešimties jėnų banknotas“ ir „Krumpliaračiai“. Pirmieji du pasirodė beveik tobulai atitinkantis kažin kokį klasikinio apsakymo algoritmą, kai jau pasakojimo pradžioje skaitytojui pateikiama aiški situacija, mezgama intriga, o pagrindinio veikėjo mokytojo Jasukičio Horikavos paveikslas iš pirmo žvilgsnio literatūriškai nesudėtingas, bet psichologiškai labai įtaigus. Vos keeliais tiksliais sakiniais sukuriama jo šaržas: „Jasukičiui Horikavai tuomet visą laiką stėgdavo pinigų. [...] Bet jis mėgsta ir gražiai apsirengti, ar greičiau linkęs pasipuikuoti, o tai kainuoja. Be to, jam reikia skaityti knygas. Reikia rūkyti egiptietiškas cigaretes. Reikia pirkti koncertų bilietus. Reikia susitikti su draugais“ („Dešimties jėnų banknotas“, p. 105). Be kita ko, į akis krinta nepriekaištingas Akutagavos stilius – lakoniškas, skaidrus, raiškus, kalba vaizdinga, bet neperkrauta, netgi kažin kokia labai paprasta, kelianti švaros pojūtį, be jokių įmantrybių. Žodžiu, skaitydama šiuos tekstus dar kartą prisiminiau, kas yra geras apsakymas, kaip jis parašytas ir kokie įrankiai tokiam tikslui įgyvendinti pasirenkami. Įdomu, kad abiejuose kūriniuose kaip svarbi aplinkybė figūruoja mokytojų – tai vieni iš „mokytojiškų“ Akutagavos apsakymų, beje, turintys au-

tobiografiškumo. Žinodama šią aplinkybę ir skaitydama minėtus Akutagavos apsakymus neišvengiamai mintyse jau nežinia kelintą kartą klausiau savęs: ar kam žinoma, ar yra kokie sąvada, kiekgi yra rašytojų, kurie prisipirti nepritekliaus arba lemtingai susiklosčius aplinkybėms gyvenime buvo priversti paragauti mokytojo duonos? Ir pagaliau – dar įdomiau – ką jiems tai davė, o gal atėmė? Akutagavai, atrodo, davė tikrai neką: laiškuose būsimai žmonai jis yra rašęs, kaip neapkenčias mokytojavimo, vien mokinių veidai jam kelią nuobodulį, o atsigaukęs tik tada, kai prieš jį – popieriaus lapas ir plunksna (žr. Viltė Juodeikaitė, „Apie „Miražą“ ir nepranokstamą trumpo apsakymo meistrą R. Akutagavą“, *bernardinai.lt*, 2022.IV.19). Jasukičio Horikavos paveikslu apsakymuose Akutagava juntamai ironizuoja šią profesiją – per menkas uždarbis, stinga orumo jausmo, slegianti rutina ir nuobodulys. Tačiau paraleliai apsvarstoma ir kita – ne mažiau svarbi ir rūpima – kūrybos, kūrėjo tema. Apsakyme „Proza“ bene geriausiai atsispindi paties Akutagavos ironiškas požiūris į kūrybą (herojus apsakymo rašymą priverstas pakeisti laidotuvių kalbos kūrimu), jos vertinimą ir rašytojo pašaukimą apskritai (greičiau nei per pusvalandį parašyta laidotuvių kalba padaro didesnį įspūdį nei ne kartą perrašytas apsakymas), o absurdo jausmas, galiausiai išsiveržiantis neatpažįstama emocija iš veikėjo lūpų (sarkastišku juoku ar verksmu?), prilygsta vien liūdnai gyvenimo komedijai. Ar tai ir bus tikrasis kūrybos demono veidas?

„Krumpliaračiai“ pasirodė ne tik ilgiausias viso rinkinio apsakymas, bet ir psichologiškai sudėtingiausias, brandžiausias. Jis, be abejonės, labiausiai išsiskiria viso rinkinio fone ir tikrai yra vertas atskiro žvilgsnio, aptarimo, netgi išsamios analizės. Savo struktūra ir psichologine gelme jis visiškai prilygsta postmoderniajai prozai, lengvai peršoka šimtmečio ribą ir galėtų būti skaitomas kaip šių dienų tekstas. Ko gero, tai tik dar kartą patvirtina paties Akutagavos išsakytą mintį: „Žmogaus siela ir senovėje, ir dabar labai panašios. Ir tai – svarbiausia...“ Net ir žinant, kad „Krumpliaračiai“ – vienas iš paskutinių Akutagavos kūrinių, parašytas 1927 metais ir publikuotas tik po jo mirties, aštriai persmelktas juntamai sekinančios depresijos ir šizofreniškų haliucinacijų vaizdinių, kaip apsakymas jis meistriškai parašytas ir pabaigoje išsipildo viską išsprogdinančiu stublinančiai paprastai pajausto gyvenimo tragizmo pojūčiu:

Išgirdau kažką greitai užbėgant laiptais ir išsyk vėl leidžiantis. Supratęs, kad tai žmona, nustebeęs pakilau ir nuskubėjau į apytamsį kambarį apačioje. Žmona sukniubusi gaudė kvapą, jos pečiai be perstojo virpėjo.

– Kas tau?

– Nieko...

Žmona pakėlė galvą ir, stengdamasi šypsotis, tęsė:

– Nieko, tėtuk, tiesiog man pasirodė, kad tu numirsi...

(p. 200)

Įdomu tai, kad mirties tema, nors ir neišvengiamai kaip demonas šmėkščiojanti beveik visuose Akutagavos tekstuose, visgi nepasireiškia kaip apsidėmas, o greičiau yra juntama ir suvokiama kaip neatsiejama melancholiškos būties ir gyvenimo dalis. Ji giliai, tačiau kartu ir labai subtiliai, neįkyriai, nedeklaratyviai persmelkia kuriamą tekstą – nuo laidotuvių rašomos kalbos „Prozoje“ iki lietaučiu vilkinčio vyro-vaiduoklio „Krumpliaračiuose“ ir žiaurios neišvengiamybės „Pragaros atvaizde“.

Be jokios abejonės, labai saviti yra tie Akutagavos apsakymai, kurie yra paremti, kaip teigiama, XII ir XIII amžiaus pasakojimais, tačiau, žinoma, rašytojo dėka virtę puikiais autoriniais kūriniams – apsakymais. Rinktinei jie tikrai suteikia įvairovės, be to, leidžia pajusti visai kitą pasakojimo stilių, pažinti Akutagavą įvairiapusiškiau, tad sudarymo požiūriu toks pasirinkimas labai geras ir pavykęs. Iš visų keturių („Drakonas“, „Nosis“, „Pragaros atvaizdas“ ir „Batatų sriuba“), be abejo, didžiausią įspūdį palieka „Pragaros atvaizdas“. Įprastai legendomis ar mitais paremtuose kūriniuose puikia literatūrine kalba autorius teatpasakoja turtingą siužetą nekeldamas didesnių pretenzijų pačiam tekstui. Akutagavos pasa-

kojimas kitoks, kur kas labiau personalizuotas, jam nestinga iškalbingų ir originalių detalių, įtampos. Tačiau labiausiai nustebino ir tokio tipo apsakyme tikrai nesitiekėjau atrasti itin originaliai pasirinktos pasakotojo perspektyvos. Iš pirmo žvilgsnio nuolankus imperatoriaus tarnas savo valdovo poelgius kritikuoja itin subtiliai ir beveik nematomai, nors ir neturi jokios teisės nei galimybės tai daryti, bet atidus skaitytojas kas kartą aiškiai suvokia, kad teigiama tai, kas iš esmės neigiama, kitaip tariant, vyksta smagus literatūrinis žaidimas: „Taigi Jo Prakilnybė pamėgo Jošihidės dukterį būtent dėl jos maloningumo beždžionėlei ir pagarbos bei meilės tėvui, o visai ne todėl, kad būtų jos geidęs, kaip kad buvo kalbama“ („Pragaros atvaizdas“, p. 68). Na ir dar: „Labiausiai visiems rūpėjo, kodėl Jo Prakilnybė nužudė liepsnose Jošihidės dukterį – dauguma manė, kad dėl meilės be atsako. Tačiau aišku kaip dieną, kad Jo Prakilnybės tikslas buvo pamokyti nedorėlį dailininką Jošihidę [...]. Po teisybei, man pačiam yra tekę girdėti Jo Prakilnybę taip tvirtinant“ (p. 100). Nuo pradžios iki pabaigos visą pasakojimą žymi panašių pastabų virtinė, protagonistas neva bando įtikinti skaitytoją Jo Prakilnybės kilnumu bei savo prigimtinio kvailumu, nors tiesa yra viena ir akivaizdi: išniekinta penkiolikmetės mergaitės garbė, o protagonistas yra pakankamai protingas, kad tą tiesą suvoktų. Juk tai ne kas kita, kaip literatūrinė kaukė, gudriai ir sumaniai dėvima Akutagavos pasakotojo! Oho, pagalvojau, jeigu jau gimtojoje Japonijoje šie tekstai laikomi chrestomatiniiais, neabejotinai kas nors turėjo imtis išsamios jų analizės, kad atvertų tokios literatūrinės žaismės meistriškumą dar XX amžiaus pradžios literatūroje.

Apskritai beveik visi Akutagavos tekstai reikalavo, kad sugrįžčiau atgal į jau perskaitytas vietas, nes pasakojimas sluoksniavosi atmintyje kaip įspūdžių, nuojautų, detalių ir asociacijų visuma – kas, beje, dažnu atveju ir yra apsakymo, kaip žanro, stiprybė. Visi išvardinti elementai sukuria tarytum nematomą tvirtą tinklėlį, karkasą, ant kurio, kas kartą įsitikinu, patikimai laikosi visa kita – ir bet kas, net pasirinktoji tema, jau nebenturi didelės reikšmės. Nieko nuostabaus – tai būdinga trumpajai prozos formai apskritai, kad ir kokius apsakymus – graikų, ispanų ar skandinavų – skaitytum. Vadinas, egzistuoja nemari poetika, formulė su būtinais nežinomaisiais, kodais ir archetipais, kuriuos talentingas rašytojas, trumposios prozos meistras, įspėja ir geba savo tekste pritaikyti. Dėl šios priežasties trumposios prozos kūriniai man visada atrodo kur kas patikimesni vertinant rašytojo meistrybę nei, pavyzdžiui, stambiosios prozos kūrinius romanas, kuris yra nepalyginamai pretenzingesnis, kur kas mažiau nuspėjamas, kartais priklausomas nuo kokių nors nenuspėjama susiklosčiusių aplinkybių, ir netgi labai skaitomas bei populiarus romanas nebūtinai garantuoja rašytojui išlikimą literatūroje.

Baigiant apžvalgą apie Riūnosukės Akutagavos „Miražą“ norėtusi grįžti prie rinktinės pradžioje pateikto įžanginio teksto pavadinimu „Ateitis“ (beje, prilygstančio poetiniam testamentui). Jame autorius pesimistiškai, kone depresyviai teigia nesitikįs, kad „po šimtmečių mane pažinos ir supras“. Negana to – abejojama kritika, skaitytojais, universalus grožio sąvoka ir ypač – vakariečio skaitytojo nuovoka. Net jeigu ateities skaitytojai ir nesuklys, Akutagava vis tiek tvirtina, kad jo kūryba nebus vertinama kaip klasika – „praėjus šimtmečiams apie ją nebus žinoma“ (p. 6). Skaitydama tokį pareiškimą neišvengiamai jauti išsiskiriant adrenaliną, nes dauguma Akutagavos tekstų parašyti 1923–1927 metais, vadinas, praėjus šimtui metų kaip tik esu viena iš tų, kurie juos atsiverčia pirmą kartą. Taip pat kirba įtarimas tuose žodžiuose esant ir šiokioms tokios pozos, liūdnos teatrališkumo. Nors teigia netikįs, kad kas nors atsivers jo tekstus po šimto metų, Akutagava, esu beveik įsitikinusi, tai nujautė ir to tikėjosi, ir netgi truputį pavydu tiems, kurie praėjus dar šimtui metų juos atsivers pirmą kartą.

– DAINA OPOLSKAITĖ –

Šiaurės vasara – su „Šiaurės Atėnais“!

Užsiprenumeruoti galima bet kuriame pašte arba internetinėje svetainėje www.prenumeruok.lt.

Radviliškis – Peterburgas

Rašyti apie Peterburgą šiomis dienomis nėra lengva, nes man pačiai, o ir daugumai santykis su Rusija kelia atgrasius jausmus. Tačiau rašysiu apie senąjį imperinį Peterburgą, kurį ištiko revoliucija, o jos pasekmės – masių nuolankumas, o kartu inertiškas aktyvumas, atsidavimas bolševikų diktatūrai – atvedė prie šiandienos siaubų. Pavadinau šį etiudą „Radviliškis–Peterburgas“, nes mano proseneliai, kurie kūrė savo gyvenimą Peterburge XIX a. pab.–XX a. pr., buvo kilę iš Radviliškio ir Šiaulėnų parapijų. Manau, kad panašias istorijas išgyveno ne viena lietuvių giminė, tik jas pasakojančiųjų nebeliko. Mano galvoje išlikę fragmentai iš močiutės pasakojimų yra giliai įrėžti, tačiau jų elementai gal per laiką pakito. Papasakosiu, ką geriausiai atsimenu. Pirmiausia – prosenelių istorijos.

Prosenelis Nikodemus Buzas (1856–1905) buvo gimęs Žinėnų kaime, senoje Buzų tėvonijoje. Nežinau, kokia buvo jų socialinė kilmė, bet Nikodemo tėvai turėjo būti prakitę ūkininkai, nes išleido sūnų į gimnaziją. Deja, tėvų svajonė, kad jis taptų kunigu, neišsipildė, nes Nikodemus buvo sąžiningas ir nejausdamas pašaukimo būti sielų ganytoju nusprendė pradėti savarankišką gyvenimą Peterburge. Nežinau, ar jis ten ką nors studijavo, tačiau buvo gavęs neblogą darbą Žiemos rūmuose – prižiūrėjo šildymo sistemą – kaip ir atliko inžinieriaus darbą. Kai buvo įvykdytas pasikėsinimas į Aleksandrą II, jis tebedirbo rūmuose. Nikodemus labai didžiavosi savo pozicija Žiemos rūmuose, esą jau buvo priartėjęs prie galimybės gauti bajoro popierius, bet koją pakišo jaunatviškas (gal kiek ir užsitęsęs) vėjaviškas. Grįžo atostogų į tėviškę ir, kaip kai kurie dabartiniai emigrantai, grįžę iš Londono, užsibuvo ilgiau, nei buvo suteiktos atostogos, ir taip prarado darbą tuose Žiemos rūmuose. Bet tai nebuvo jam didelė tragedija, nes turėjo pamatinį išsilavinimą ir gavo meistro ar inžinieriaus darbą kažkokiam fabrike, o atlyginimas leido gyventi kaip vidurinės miestiečių klasės atstovui. Visa ta istorija „Mano tėvas tarnavo Žiemos rūmuose“ buvo labai svarbi mano močiutei, Nikodemo dukrai. Mano vyras, LDK ir Abiejų Tautų Respublikos gerbėjas, juokauja, kad Nikodemus buvo rusų valdžios kolaborantas. Bet tuometinis lietuvių santykis su Peterburgu buvo gerokai sudėtingesnis. Apie tai toliau, o dabar reikia aprašyti, kaip mano prosenelė Marcelina Bajarauskaitė – būsimoji Buzienė – atsidūrė Peterburge.

Ši istorija turi pamokomų motyvų. Vieną svarbiausių šiandien formuluočiau taip: moterys turi nepaliaujamai siekti išsilavinimo kaip šiandieninės privilegijos ir galimybės – XIX a. pabaigoje valstiečių dukroms ši buvo ribota. Marcelina buvo graži mergina ir turėjo aspiracijų išsiveržti į platųjį pasaulį iš Šiaulaičių, kur Mūrų dvare dirbo ekonomė. Matyt, Peterburgas tuo metu atrodė viliojantis didmiestis net merginoms iš kaimo. Kitaip nepaaiškinama, kaip Marcelina pasidavė vilionėms „darbo agentų“, kurie dabartiniiais terminais vadintini prekiautojai žmonėmis. Marcelinai pasisekė – Peterburge supratusi, koks „darbas“ jos laukia, ji sugebėjo pabėgti nuo savo „darbdavių“ „darbui“ neprasisidėjus. Neturėdama, kur dėtis, nuėjo į Šv. Kotrynos katalikų bažnyčią, o savo išpažintį pavertė prašymu kunigui kaip nors jai padėti. Šis nusiuntė pas seseris vienuoles, šios priėmė ją kaip abiturientę. Abitai buvo šurkštūs, darbas sunkus. Netrukus, matyt, dėl katalikų parapijos ryšių jai pavyko gauti darbą išsilavinusių lietuvių šeimoje. Vyras buvo gydytojas, o žmona akušerė. Abu profesionalai, ir jiems reikėjo vaikų auklės ir tarnaitės. Taip mano prosenelė įgijo geresnę poziciją Peterburge, tai nulėmė tolesnį jos likimą. Iš to periodo žinoma juokinga istorija. Vieną dieną Marcelina išėjo purtyti kilimėlio į buto balkoną ir pamatė gatve einantį juodaodį

vyrą. Siaubingai išsigando, išmetė kilimėlį, nes pamatė, kad jai apsireiškė velnias! Juodaodis, regis, neįsiveidė, o smagiai juokėsi iš merginos ribotų žinių apie platųjį pasaulį.

Taiči Nikodemo ir Marcelinos santuoka – kaip iki jos prieita, turint omenyje tokius skirtingus išsilavinimo lygius? Viskas buvo gana praktiška: Marcelinos darbdaviai buvo Nikodemo draugai ar pažįstami, jie ir nusprendė, kad padori ir graži mergina galėtų ištekti už užkietėjusio viengungio. Teigiamas sprendimas, matyt, buvo priimtas abiejų pusių. Ir tarp 1894 ir 1905 m. šiai porai gimė šeši vaikai. Kaip įprasta tais laikais – trys iš jų mirė būdami kūdikiai. Kad Marcelina buvo žvitri ir savimi pasitikinti, liudija tai, kaip bendro gyvenimo pradžioje ji sutradė Nikodemą ir apkarpė jo viengungiškus sparnus. Nikodemus į šeimos rutiną bandė įtraukti savo viengungiškų įpročius – išdrįso paprašyti kasdien taurelės degtinės prie pietų. Marcelina griežtai atsakė ir pagrasino: „Nemanyk, kad viskas taip bus, o aš tau gimdysiu vaikus. Jei mano sąlygos nepatinka – pasiimk savo fraką, su kuriuo atėjai į mūsų bendrą gyvenimą, ir gali išeiti.“ Norisi nusistebėti, bet nežinau, ar mano pastaba bus feministinė, ar – atvirkščiai – antifeministinė. Suprantu prosenelės pretenzijas, bet tokie aukšti reikalavimai gal labiau būtų pritikę, jei ji būtų buvusi Maria Sklodowska-Curie ar Joana Bilevičiūtė-Narutavičienė? Taip, mano pastaba tikrai nepadoriai antifeministinė. Kiekviena moteris yra nusipelnusi pagarbos, ir Marcelina to išsireikalavo.

Kita vertus, Marcelina puikiai susitvarkė su namų šeiminkės pareigomis. Dideliame nuomojamame bute vienas kambarys buvo skirtas pernuomoti lietuviui studentui. Namuose lankėsi Peterburgo lietuvių inteligentijos atstovai. Deja, jų pavardės šeimos atmintyje neišliko, išskyrus vieną tokio svečio įvardijimą – poetas iš Užnemunės. Buzai buvo įsitraukę į Peterburgo lietuvių kultūrinį gyvenimą. Pasakojimuose minima, kad viešumoje mano prosenelė Marcelina mėgo galvą dengti šaliu, o jos sesuo Elena – skrybėlaite. Šis faktas liudija, kad Buzus lankė Bajarauskų šeimos nariai iš Šiaulaičių apylinkių. Gyvenant Peterburge plėtėsi akiratis, taip pat ir gurmaniškos patirtys. Galima sakyti, kad nusimanymas apie kavą Elenai Bajarauskaitėi-Morkienei išgelbėjo gyvybę... XX a. paskutiniame dešimtmetyje, kai normalios kavos buvo sunku rasti arba ji buvo vargiai įperkama, parduotuvėje aptikau gražų prancūziškos kavos pakelį. Kai ją pavaišinau mamą, ši konstatavo: „Tikrai tarsi Morkienės kava, vien kartūs degėšiai.“ Ir papasakojo istoriją.

Pirmojo pasaulinio karo metu Elena Morkienė buvo užspeista savo ūkyje vokiečių kareivių, kurie nekantraudami ir baksnodami šautuvais reikalavo: „Kafijos, kafijos.“ Galima juos suprasti – Lietuvos kaime vyravo arbata, dažniausiai žolelių. Morkienės reakcija buvo greita: „Prisimčiau turinti gilių kavos, tada greitai užsikoriau ant aukšto ir nuo kamino prisigramdžiau suodžių. Juos sumaišiau su giliu kava, užbalinau pienu.“ Šis kulinarinis atradimas davė tokią neblogą skonių kompoziciją, kad vokiečių kareiviai pagaliau laimingi ir dėkingi godžiai skanavo „Morkienės kavą“.

Svečiai noriai lankydavosi Buzų namuose. Marcelina garsėjo kulinariniais gebėjimais ir lietuvišku apskurimu. Butas buvo Nevos prospektu rajone, bet ji įsigudrijo kieme esančiame sandėliuke-malkinėje Kalėdoms užsiauginti kiaulaitę. Tuo metu toks sumanymas kilo ne dėl lėšų trūkumo, o greičiau iš lietuviško „mokėjimo suktis“ ir pasitikėjimo tik „savais produktais“. Nikodemus aprūpino šeimą – vaikai buvo rengiami gražiais drabužiais, lepinami svečių jiems dovanojamais saldainiais, taip pat išmokyti, kaip elgtis dideliame mieste. Mano močiutė Elena su tėvais Peterburge gyveno iki 7 metų ir vaikystėje mums, mokydama atsargumo, pasakodavo vieną ją išgąsdinusių epizodą. Būdamą viena kieme mažoji Elena patraukė pavojingo vyro dėmesį. Šis, viliodamas saldainiais, bandė ją pagrobti. Sumani mergaičiukė sugebėjo išsisukti ir pasprukti. Jos nuomone, tas viliotojas siekė ją parduoti cirkui.

Buzų šeimos sagos laiminga dalis baigėsi per 1905 m. revoliuciją. Darbininkai maištaudami padegė fabriką, o Nikodemus kaip atsakingas asmuo išskubėjo gesinti gaisrą. Liejant vandens ant mašinų, jis visas perslėjo. Buvo gruodis. Nors grįžo namo pasisamdęs

Nikodemus Buzas (1856–1905)

vežiką, stresas ir peršalimas nugalėjo – prosenelį palaužė plaučių uždegimas, prieš kurį bejėgis buvo ir draugas gydytojas. Nikodemus mirė, palikdamas našlę su keturiais vaikais. Jauniausias iš jų – dar kūdikis – taip pat trumpai išgyveno po tėvo mirties. Prosenelė Marcelina, praradusi pagrindinį šeimos ramstį, nusprendė grįžti į Lietuvą. Ji galėjo pasiimti tik dalį Nikodemo santaupų – atskira sąskaita banke buvo skirta vaikų mokslams ir buvo prieinama tik jiems patiems tapus pilnamečiais. Grįžusi į Radviliškį ar Šiaulaičius turėtų pinigų Marcelina kaipmat prarado – brolis Kajetonas paprašė paskolinti malūno statybai. Niekuomet tie skolinti pinigai nebuvo gražinti. Šioje situacijoje jos sumanymas buvo ribotas, artimiausi giminaičiai – sukti be skrupulų. Marcelina bandė atgauti Nikodemui priklausančią palikimo dalį iš Buzų ūkio Žinėnuose. Nuėjo ten su vaikais, matyt, tikėdamasi didesnės užuojautos, tačiau buvo neįleista į namus, užpjudyta šunimis. Nesu tikra, kad tokio elgesio priežastis – senukai Nikodemo tėvai. Greičiausiai jie jau buvo mirę, o jaunesnioji paveldėtojų karta pasistengė atsikratyti našlės su vaikais.

Grįžtu prie pradžioje minėtos tezės – moterys turi lavintis, siekdamas finansinės nepriklausomybės, kuriuos prireikia ištikus asmeninoms ar visuomeninėms krizėms. Marcelinai, merginai iš Šiaulaičių, tai buvo beveik neįmanoma, tačiau šiandien siekti išsilavinimo ar tiesiog geros profesijos rekomenduotina kiekvienai. Anuomet Marcelinai liko tik vienas gana žiaurus sprendimas – dvi dukras ir sūnų atiduoti tarnauti ūkininkams. Mano septynmetė močiutė patyrė skaudų gyvenimo lūžį – iš puošnios suknelės Peterburge vilkinčios mergaitės į žąsiaganės Lietuvos kaime. Žąsų visada labai bijojau, nes močiutė pasakojo, kaip žąsinas šoka vaikui ant sprando ir plaka sparnais. Tokia pirmoji istorijos „Radviliškis–Peterburgas“ dalis.

P. S. Baigusi rašyti šį tekstą, patyriau sukrečiantį atradimą. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos internetinėje svetainėje aptikau Jolantos Stasytės-Berniūnienės straipsnį apie 1892–1918 m. Petrapilyje veikusią labdaringąją lietuvių ir žemaičių draugystę, trumpai vadinamą „Labdariais“. Tarp penkiolikos steigėjų – Nikodemus Buzas. Tai perskaičius, užplūdo šiltas jausmas proseneliui, o paskui liūdesys, kad jis buvo tarp siekiančiųjų padėti skurstantiems lietuviams Petrapilyje, o savo vaikų ir jaunos našlės nuo skurdo ir pažeminimo nebegalėjo apsaugoti.

– ELENA STANKAITYTĖ –

Asmeninio archyvo nuotraukos

Marcelinos Bajarauskaitės-Buzienės (1875–1948) siuvinėtas rankšluostis

